

„KODANIKUÜHISKONNA ARENGUKAVA 2015–2020“ rakendusplaani täitmise aruanne 2018. aasta kohta

Teadmiseks võetud Vabariigi Valitsuse
16.05.2019 istungi protokollilise otsusega

Sissejuhatus	3
1. Rakendusplaani elluviimise kokkuvõte 2018. aasta kohta	5
2. Ülevaade 2018. aastal ellu viidud tegevustest	9
Alaeesmärk 1 „Kodanikuühenduste poliitika kujundamises osalemine on ühiskonnas loomulik ja väärtustatud“.....	9
Alaeesmärk 2 „Kodanikuühenduste mõju ühiskondlike probleemide ennetamisele ja lahendamisele ning inimeste heaolu parandamisele on kasvanud sotsiaalse innovatsiooni, sotsiaalse ettevõtluse ja avalike teenuste osutamisega“	13
Alaeesmärk 3 „Võimekad kodanikuühendused, kellel on piisavalt ressursi arenguks ja mõjusaks tegutsemiseks“.....	18
3. Arengukava maksumus 2018. aastal	23

SISSEJUHATUS

„Kodanikuühiskonna arengukava 2015–2020“ (edaspidi *arengukava*) on 19. veebruaril 2015. a Vabariigi Valitsuse korraldusega nr 83 heaks kiidetud valdkondlik arengukava, mille eesmärk on luua eeldused, et Eestis oleks **tegutsemisvõimekad vabaühendused ja ühiskondlikult aktiivsed elanikud**.

Arengukavaga

- 1) aidatakse kaasa kodanikuühiskonna arendamise tulemusvaldkonna eesmärgi „Teotahtelised kodanikuühendused ning ühiskondlikult aktiivsed elanikud“ saavutamisse;
- 2) jätkatakse [Eesti kodanikuühiskonna arengu kontseptsioonis \(EKAK\)](#) ning eelmistes strateegiatel¹ sihiks seatud demokraatliku ja avatud ühiskonna kujundamist.

Tuginedes EKAKi ja eelmises kodanikuühiskonna arengukavas sõnastatud väärtustele, jätkab arengukava demokraatliku ning avatud ühiskonna traditsiooni kujundamist ja kindlustamist ning loob toimiva EKAKi elluviimise süsteemi, millega aidata kaasa pikaajaliste prioriteetide saavutamisele.

Arengukava tegevuste koordineerimise ja elluviimise eest vastutas aprillini 2019 siseminister, edaspidi aga rahvastikuminister ning tegevusi viiakse ellu rakendusplaani alusel, mis on kooskõlas kehtiva riigi eelarvestrateegia ja järgmise aasta riigieelarve seadusega. Praegu kehtiv rakendusplan on kinnitatud Vabariigi Valitsuse 11. oktoobri 2018. a korraldusega nr 253 aastateks 2019–2022.

Üldeesmärgi saavutamiseks on arengukavas seatud kolm alaeesmärki:

Tegutsemisvõimekad vabaühendused ning ühiskondlikult aktiivsed elanikud		
ALAEESMÄRK 1 Kodanikuühenduste osalemine poliitika kujundamises on ühiskonnas loomulik ja väärtustatud	ALAEESMÄRK 2 Kodanikuühenduste mõju ühiskondlike probleemide ennetamisele ja lahendamisele ning inimeste heaolu parandamisele on kasvanud sotsiaalse innovatsiooni, sotsiaalse ettevõtluse ja avalike teenuste osutamise	ALAEESMÄRK 3 Võimekad kodanikuühendused, kellel on piisavad ressursid arenguks ja mõjusaks tegutsemiseks

Arengukava viiakse ellu koostöös kodanikuühendustega ning sellega aidatakse kaasa valitsusasutuste ja vabaühenduste koostöö edendamisele valdkonna arendamisel. Arengukava on suunanäitaja ka kohalikele omavalitsustele (edaspidi *KOV*), kellel oluline roll kohaliku elukeskkonna kujundamisel, sh teenuste osutamisel ja delegerimisel ning kodanikuühenduste

¹ „Kodanikualgatuse toetamise arengukava 2007–2010“ ja „Kodanikuühiskonna arengukava 2011–2014“

rahastamisel. 2018. aastal kasutatud ja plaanitud eelarvest alaeesmärkide kaupa on antud ülevaade aruande 3. peatükis.

Arengukava haakub ka mitme ministeeriumi valitsemisala valdkonnaga:

- Sotsiaalministeerium (nt sotsiaal- ja tööturuteenuste osutamiseks sotsiaalne innovatsioon ja sotsiaalne ettevõtlus),
- Haridus- ja Teadusministeerium (nt kodanikuharidus, koolidemokraatia, noorte osalus),
- Kultuuriministeerium (nt eesti keelt mittekõnelevatele inimestele mõeldud tegevused, avatud hoiakute ja aktiivse ühiskondliku osaluse soodustamisele mõeldud tegevused keele- ja kultuuritaustast sõltumata),
- Justiitsministeerium (nt laiem õiguskeskkond, äriregistri andmed vabaihenduste kohta),
- Rahandusministeerium (nt kodanikuühendusi puudutav statistika),
- Siseministeeriumi siseturvalisuse valdkond (nt kogukonnakeskne turvalisus ja uussisserändajate toetamine ühiskonnas osalemisel).

Kodanikuühiskonna edendamise eesmärke viiakse ellu ka teiste arengukavade kaudu, näiteks

1. „Eesti regionaalarengu strateegia 2014–2020“,
2. „Lõimuv Eesti 2020“ ja
3. „Eesti tegevuskava avatud valitsemise partnerluses osalemisel 2018–2020“.

Arengukaval on otseseid ja kaudseid seoseid riigi arenguvisionidokumentides kinnitatud eesmärkide ja tegevustega ning teiste valdkondade arengukavade ja dokumentidega, näiteks

1. Eesti säästva arengu strateegiaga „Säästev Eesti 21“,
2. „Eesti elukestva õppe strateegia 2020“,
3. „Eesti julgeolekupoliitika alused“,
4. „Noortevaldkonna arengukava 2014–2020“,
5. „Siseturvalisuse arengukava 2015–2020“,
6. „Heaolu arengukava 2016–2023“ ja
7. „Eesti konkurentsivõime kava 2020“.

Rakendusplaani 2018. aasta aruande koostamisse on andnud oma panuse Riigikantselei, Haridus- ja Teadusministeerium, Kultuuriministeerium, Rahandusministeerium, SA Kodanikuühiskonna Sihtkapital, maakondlikud arenduskeskused ning Siseministeeriumi strateegilised partnerid Vabaihenduste Liit, Eesti Külaliikumine Kodukant ja Sotsiaalsete Ettevõtete Võrgustik. Peale loetletud osaliste saadeti aruanne tutvumiseks ja arvamuse avaldamiseks ka EKAK-i ühiskomisjoni liikmetele.

Aruande on koostanud Siseministeeriumi kodakondsus- ja rändepoliitika osakonna nõunik Marten Lauri (tel 612 5203, e-post marten.lauri@siseministeerium.ee).

1. RAKENDUSPLAANI ELLUVIIMISE KOKKUVÕTE 2018. AASTA KOHTA

2018. aasta oli Eestile eriline aasta, sest tähistasime riigi 100. sünnipäeva. Sama aasta alguses tähistas SA Kodanikuühiskonna Sihtkapital (KÜSK) 10. tegutsemisaastat ja 26. novembril täitus 100 aastat Eesti kodakondsuse kehtestamisest. Kõik see annab hea põhjuse möödunud aastale tagasi vaadata.

Statistika kodanikuühenduste kohta muutus möödunud aastal palju, sest 2018. a alguses jõustunud [korteriomandi- ja korteriühistuseadusega](#) said korteriühistud omaette eraõiguslikeks juriidilisteks isikuteks. See tähendas, et registreeritud mittetulundusühingute (MTÜ) ja sihtasutuste (SA) arv vähenes umbes 33 000-lt ligikaudu 22 500-ni. Kümnest tegutsevast vabaühendusest üheksas kasutatakse töökeelena iga päev eesti keelt, igas viiendas vene keelt ja igas kümnendas inglise keelt.

Üldiselt on MTÜ-de areng olnud stabiilne ja 2018. aastal suuri muutusi ei saa täheldada. Enamik MTÜ-sid tegutseb kohalikul tasandil, populaarseimad tegevusalad on vaba aja sisustamine ja huvitegevus. Palgatöötajaid on 36%-s MTÜ-dest ja see trend on kergelt tõusvas joones. Vabatahtlike kaasab oma tegevusse üle poole vabaühendustest, kuid neis, kes kaasavad, on vabatahtlike arv aastate jooksul vähenenud. Samal ajal on kasvanud väikese liikmeskonnaga MTÜ-de osakaal, viimasel kaheksal aastal 32%-lt 44%-ni. Vähenenud on MTÜ-de keskmine liikmearv, mis kinnitab trendi, et inimesed soovivad olla vabaühenduste tegemistega seotud, ent liikmesust valdavalt ei peeta enam oluliseks.

Vabaühenduste tegutsemiskeskkonnas olulisi muutusi 2018. aastal ei toimunud, kuid üheks suuremaks muudatuseks võib pidada Hasartmängumaksu Nõukogu kaotamist ja tulumaksuseaduse muudatusi, millega muutub 2019. aasta juulist kiiremaks tulumaksusoodustusega vabaühenduste nimekirja koostamine. Peale tavapärase rahastusvõimaluste, millest olulisim on KÜSKi pakutavad toetusvõimalused, jagati mitmeid toetusi Eesti Vabariik 100 raames Riigikantselei ja KÜSKi koostöös. 2019. aastal alustab nelja-aastase pausi järel tööd Norra Vabaühenduste Fond, mida hakkavad koordineerima Avatud Eesti Fond ja Vabaühenduste Liit. 2018. aastal hakati ka tegema kaht olulist uuringut, nagu „[Vabatahtlikus tegevuses osalemise uuring 2018](#)“ ja „Kodanikuühiskonna arengukava mõjuanalüüs“, et anda ülevaade kodanikuühenduste hetkeseisust ja kodanikuühiskonna olukorrast. Ka edaspidi on olulisel kohal vabaühenduste jaoks hästi toimivad riiklikud tugistruktuurid, kus on tähtis roll Eesti ainsal kodanikuühenduste võimekuse arendajal KÜSKil, vabaühendustele nõustamis- ja tugiteenuseid pakkuvatel maakondlikel arenduskeskustel ning programmil Leader. Oluline on seegi, et 2018. aastal hakkas Siseministerium koos partneritega koostama kodanikuühiskonna uue perioodi strateegiadokumenti „Kodanikuühiskonna programm 2021–2030“. Kaasatud on sadakond vabaühendust, avaliku ja ärisectori esindajat.

Kodanikuühiskonna arengukava tegevusi viidi möödunud aastal ellu aastateks 2016–2019 koostatud rakendusplaani² alusel ja seda tehti kavandatud mahus.

² Vabariigi Valitsuse 2. septembri 2016. a korraldus nr 295.

2018. aasta silmapaistvamad tulemused

1. Eesti elanikud annetavad rohkem

Perioodil 2014–2018 on tulumaksusoodustusega ühenduste nimekirja kuuluvatele ühingutele tehtud isikustatud annetuste kogumaht kasvanud 16,6 mln eurolt 23,3 mln euroni ehk 40% võrra. Koos anonüümsete ja välismaiste annetustega on annetuste maht aastatel 2014–2017 kasvanud 8 mln euro võrra, ulatudes 35 mln euroni.

2020. aastast lisandub kõigile Eesti elanikele e-võimalus suunata oma tulumaksutagastus deklaratsiooni esitades otse vabaühendusele. Selle e-võimaluse loomisega lisandub uus ja mugav annetamisviis.

2. Iga teine Eesti inimene on olnud vabatahtlik

Siseministeeriumi tellitud „[Vabatahtlikus tegevuses osalemise uuringu 2018](#)“ andmetel on vabatahtlikus tegevuses viimase aasta jooksul osalenud 49% Eesti elanikke. 2013. aastal oli selliseid inimesi 31%.

3. Sotsiaalsed ettevõtjad on võimekamad

Statistikaameti andmetel on sotsiaalsete ettevõtete töötajate arv 2014. aastaga võrreldes kasvanud 23%, ettevõtlustulu 57% ja kogutulu 47%.

Nii töötas 2016. a lõpus sotsiaalse ettevõtluse valimisse võetud organisatsioonides³ 1603 inimest ja selliste ettevõtete kogutulu ulatus 52,4 mln euroni, sh oli ettevõtlustulu 37,7 mln eurot.

4. Vabaühendused saavad senisest kiirema ligipääsu tulumaksusoodustustele

Kui seni pidi vabaühendus ootama tulumaksusoodustusega ühenduste nimekirja kandmist 4–10 kuud, kulub selleks alates 1. juulist 2019 vaid 30 päeva. Nimelt kiitis Riigikogu heaks Vabariigi Valitsuse algatatud [tulumaksuseaduse muudatuse, mille kohaselt hakkab Maksu- ja Tolliamet uuendama tulumaksusoodustusega ühenduste nimekirja üks kord kuus](#). Suure tõenäosusega lisandub lähiaastatel nii annetuste kogumisele mõtlemaid vabaühendusi kui ka ettevõtjaid ja eraisikuid, kes vabaühendustele annetavad.

Nimetatud seadusmuudatus on üks võimalus, kuidas vabaühenduste rahastamise võimalusi mitmekesistada. Kõik võimalused on esitatud memorandumis, mille koostasid Siseministeerium ja Vabaühenduste Liit ning mille Vabariigi Valitsus kiitis heaks 2017. aasta detsembris.

5. Vabaühenduste rahastamine muutub läbipaistvamaks

2019. aastast ei [jaotata vabaühendustele enam toetusi Hasartmängumaksu Nõukogu kaudu](#), vaid neid hakkavad jagama Kultuuriministeerium, Sotsiaalministeerium ning Haridus- ja Teadusministeerium. See tähendab, et vabaühendustele jagatavad toetused on seotud riigi eesmärkidega ja nende jagamise käik läbipaistvam.

Vabaühenduste Liidu eestvedamisel esitati Riigikogule [kollektiivne pöördumine katuserahade kaotamiseks](#). Seda hakkab menetlema Riigikogu rahanduskomisjon.

---

³ Andmed põhinevad konkreetsetel valimil. 2016. a valimisse kuulus 121 organisatsiooni.

Siseministeriumi eestvedamisel jätkab tööd [vabaihenduste rahastajate võrgustik](#), kelle sisuline töö jääb 2019. aastasse.

6. Sõnastati ettepanekud, millega lihtsustatakse vabaihenduste tegutsemist

Justiitsministeriumi juhtimisel toimuva [ühinguõiguse revisjoni käigus](#) jõudis ekspertide töörühm oktoobris 2018 ettepanekute sõnastamiseni. Tänavu jätkatakse nende sisulise arutamise ja mõjuanalüüside, avalike arutelude ja eelnõude koostamisega lõpptähtajaga 2020. a september.

2018. aasta oktoobris hakkas koos käima ministeriumite innovatsioonitiim, mille üks eesmärk on visandada e-õigusloome tulevik ehk see, kuidas huvirühmad saaksid senisest mugavamini riigi otsustes kaasa rääkida.

Vaadeldes rakendusplaani üld- ja alaeesmärkide mõõdikuid, võib esialgsete tulemuste põhjal öelda, et mitme näitaja kohaselt on areng liikunud kavandatud suunas või on eesmärk juba saavutatud (näiteks annetamist, vabatahtlikus tegevuses osalemist, vabaihenduste omatulu teenimist ja MTÜ-de palgalisi töötajaid puudutav).

Samal ajal on MTÜ-de seas tehtud küsitluse esialgsetel tulemustel viimastel aastatel kitsenenud vabaihenduste rahastusallikad, kuid konkurents avalikule rahale suurenenud. See näitab, et rahastamisega seotud teemadele on vaja järgnevatel aastatel rohkem rõhku pöörata – analüüsida kitsenemise põhjusi ning tegeleda rahastamise läbipaistvamaks muutmise ja kohaliku tasandi rahastamise selguse parandamisega. Suure tõenäosusega jääb sellest hoolimata üks kolmest arengukava üldeesmärgist saavutamata.

Rohkem rõhku on vaja pöörata ka kodanikuühenduste elujõulisusele, sest [2017. aastal kahanes USAID indeksi andmetel](#) vabaihenduste avalik maine. Seda põhjustas pisut kasvanud negatiivne meediakajastus ja mõned rünnakud vabaihenduste avalikust rahast sõltuvuse suunal. Varem on indeksit mõjutanud suurenev lõhe võimekate ja vähemorganiseerunud vabaihenduste vahel. Haldusreformijärgsed muudatused, mitmed EV100 erioetused ning tänavu lisanduvad toetusvõimalused loovad eeldused lõhe vähendamiseks ning mõõdiku taas tõusule pööramiseks. Täpsem ülevaade mõõdikute ja nende tulemustest on toodud tabelis 1.

Tabel 1. Rakendusplaani üld- ja alaeesmärkide mõõdikud ja nende tulemused

Mõõdik	Algtase	2018	2020
Kodanikuühenduste osakaal, kes saavad toetust kolmest või enamast rahastamisallikast ⁴	38% (2014)	33% ▼ (2017)	45%
Vabatahtlikus tegevuses osalemise määr ⁵ ja keskmine vabatahtliku tegevuse maht ⁶	31% / 63 tundi (2013)	49% / ▲ ei mõõdeta ⁷ (2018)	36% / 90 tundi

⁴ Rahastamisallikad on liikmemaksud, KOV-i toetused, toetused riiklikest fondidest või riigieelarvest, toetused era- või kohalikest fondidest, tulu majandustegevusest, toetused Eestis elavatelt eraisikutelt või Eesti ettevõtetelt, välisriikide valitsusasutustelt, ettevõtetelt, eraisikutelt või organisatsioonidelt, loteriid ja heategevus jm. Allikas: „Kodanikuühiskonna arengukava mõjuanalüüs“, avaldatakse mais 2019.

⁵ Osakaal Eesti elanikkonnast, kes on viimase 12 kuu jooksul osalenud vabatahtlikus tegevuses. Allikas: „Vabatahtlikus tegevuses osamine Eestis 2018“.

⁶ Keskmiselt panustatud aeg vabatahtlikku tegevusse viimase 12 kuu jooksul kokku.

⁷ Vabatahtlikus tegevuses osalemise kestust 2018. a tehtud uuringus ei küsitud, kuna 2013. a korraldatud telefoniküsitlusest kogutud info võis olla mitmeti tõlgendatav ega pruukinud näidata tegelikku olukorda. SIM mõtleb uue perioodi mõõdikute juures läbi, kuidas seda infot edaspidi koguda.

Eesti kodanikuühenduste üldine elujõulisus ⁸	2,0 (2015)	2,1 ▼ (2017)	1,9
Alaeesmärk 1 „Kodanikuühenduste poliitika kujundamises osalemine on ühiskonnas loomulik ja väärtustatud“			
Mõõdik	Algtase	2018	2020
MTÜ-de osakaal, kes teevad regulaarset koostööd KOV-iga ⁹	42% (2014)	40% = (2018)	60%
MTÜ-de osakaal, kes teevad regulaarset koostööd valitsusasutusega ¹⁰	13% (2014)	10% ▼ (2018)	15%
Osakaal elanikkonnast, kes väljendab osalusdemokraatlikke hoiakuid ¹¹	67% (2012)	–	72%
Alaeesmärk 2 „Kodanikuühenduste mõju ühiskondlike probleemide ennetamisele ja lahendamisele ning inimeste heaolu parandamisele on kasvanud sotsiaalse innovatsiooni, sotsiaalse ettevõtluse ja avalike teenuste osutamiseiga“			
Mõõdik	Algtase	2018	2020
Teenuste osutamise uute viiside arv ¹²	5 (2015)	–	suureneb
Teenuste kättesaadavus, kvaliteet, hind ja mõju. Kodulähedaste ja kohalike lihtteenuste hea kättesaadavus KOV-ides ¹³	70% (2015)	–	suureneb
MTÜ-de osakaal, kes on saanud tulu avalike teenuste osutamisest või teeninud viimasel aastal omatulu	23% / 49% (2013)	16% / ▼ 57% ▲ (2017)	suureneb
Alaeesmärk 3 „Võimekad kodanikuühendused, kellel on piisavalt ressursi arenguks ja mõjusaks tegutsemiseks“			
Mõõdik	Algtase	2018	2020
MTÜ-de osakaal, kes kaasavad oma tegevusse vabatahtlikke	68% (2014)	53% ▼ (2018)	73%
Tulumaksusoodustusega ühenduste nimekirja kuulujatele tehtud annetuste kogusumma ¹⁴ (eurodes)	16,6 mln (2014)	23,3 mln ▲ (2018)	21 mln
Palgaliste töötajatega MTÜ-de osakaal ¹⁵	30% (2014)	36% ▲ (2017)	33%

⁸ Ameerika Ühendriikide arengukoostöö agentuuri (USAID) indeks. Hinnatakse skaalal 1–7, kus 1 on kõige parem ja 7 kõige kehvem näitaja. 2018. a tulemused selguvad 2019. a III kvartalis.

⁹ Uuring „Kodanikualgatuse institutsionaliseerumine Eestis“.

¹⁰ Uuring „Kodanikualgatuse institutsionaliseerumine Eestis“.

¹¹ Osakaal vastajatest, kes on täiesti või pigem nõus vähemalt ühega järgmistest väidetest: koos tegutsedes saavutab ühiskondlikes asjades enam kui üksinda, inimesed peaksid aktiivsemalt osalema ka ühiskondlike küsimuste lahendamisel, inimestel peab olema võrdne võimalus ühiskonnas tegutseda, sõltumata nende poliitilisest kuuluvusest või eelistustest jne.

¹² Vaadatakse, kui paljud Eesti KOV-id on avalike teenuste pakkumisel kasutanud delegeerimist era- ja mittetulundussektorile, uusi tehnoloogiaid. Mõõdikut seiratakse KOV-ide kohta tehtud uuringuga.

¹³ Skytte Instituudi uuring, millega muu hulgas analüüsiti teenuste osutamise asukohti, teenuse osutajat, teenuse kaugust ja teenuspiirkondi. http://skytte.ut.ee/sites/default/files/ec/teenuskeskuste_uuringu_lopparuanne.pdf

¹⁴ Maksu- ja Tolliametile esitatud INF 4 deklaratsiooni andmed

¹⁵ Vähemalt ühe palgalise töötajaga MTÜ-de osakaal majanduslikult aktiivsetest (st Eesti Statistikaameti kasutatava statistilise profiili kuuluvatest) MTÜ-dest.

2. ÜLEVAADE 2018. AASTAL ELLU VIIDUD TEGEVUSTEST

Edasises on esitatud 2018. aastal elluviidud tegevused arengukava rakendusplaani 2016–2019 struktuuri järgi. Keskendatud on peamistele ja olulisematele tegevustele.

ALAEESMÄRK 1. „KODANIKUÜHENDUSTE POLIITIKA KUJUNDAMISES OSALEMINE ON ÜHISKONNAS LOOMULIK JA VÄÄRTUSTATUD“

Alaeesmärgi meetmed jagunevad kolmeks:

- 1) osalemis- ja koostöövõimalustest teadlikkuse suurendamine,
- 2) osalemis- ja kaasamiskultuuri parandamine ning
- 3) osalemist toetavate hoiakute kujundamine koostöös kodanikuühendustega.

Alaeesmärgi saavutamisele aitavad kaasa Siseministerium ja tema strateegiline partner Vabaühenduste Liit, Haridus- ja Teadusministerium, Kultuuriministerium, Riigikantselei ning Rahandusministerium.

Peamised tulemused, et muuta kodanikuühenduste osalemine poliitikakujundamises ühiskonnas loomulikuks ja väärtustatuks

1. Vabaühenduste osalemisvõimekus ja riigiasutuste kaasamisvõimekus on paranenud.
2. Ministeriumite kaasamisveebides on info ühtlustatud ja kättesaadav.
3. Kohalikele omavalitsustele on valminud soovitused, kuidas suurendada avatud valitsemist.

Meede 1.1. „TEADLIKKUS“: Osalemis- ja koostöövõimaluste mitmekesistamine ning olemasolevatest võimalustest teadlikkuse parandamine

Mõõdik	Algtase	2018	2020
Osalemist soodustavatest tööriistadest kasu saavate kodanikuühenduste, riigiasutuste ja KOV-ide osakaal ¹⁶	45%	Selgub mais 2019	80%

Põhipanuse osalemis- ja koostöövõimaluste mitmekesistamisse on andnud Riigikantselei, kelle eestvedamisel on ministeriumite kaasamisveebides info ühtlustatud ja muudetud kõigile kättesaadavaks. Kaasamiskoordinaatorite abiga jälgitakse, et info suuremates protsessides osalemise kohta oleks senisest kättesaadavam.

2018. a II poolel hakkas aktiivselt tööle **ministeriumite innovatsioonitiim**, kelle eesmärk on anda võimalus osaleda poliitikakujundamises e-kanalite kaudu. Innovatsioonitiimi tegevus jätkub ja tõenäoliselt jõutakse esimeste tulemusteni 2019. aastal.

¹⁶ Uuring „Kodanikuühiskonna arengukava 2015–2020 mõjuanalüüs“, avaldamata.

Meede 1.2. „KULTUUR“: Osalemis- ja kaasamisvõimekuse parandamine ja ühtlustamine

Mõõdik	Algtase	2018	2020
Kaasamiskoolitustel osalenute rahulolu koolitustega ¹⁷	98% (2013)	96% / 98% = (2018)	püsib
„Ühenduste rahastamise juhendmaterjali“ kasutatavate ministeeriumite ja KOVide osakaal ¹⁸	40% (2013)	53% ▲ (2016)	suureneb
Vabaühenduste Liidu liikmete rahulolu sellega, kuidas liikmeid kaasatakse ¹⁹	80% (2015)	78% = (2017)	püsib

Osalemis- ja kaasamisvõime parandamise ja ühtlustamise panustas Eesti avatud valitsemise partnerluse tegevuskava 2016–2018 raames e-Riigi Akadeemia, kes nõustas ja toetas kahe ühinemiskiirkonna – Elva ja Lääneranna valla – omavalitsusüksusi. Töö tulemusena [valmisid üldised soovitused, kuidas suurendada KOVides avatud valitsemist](#).

Riigi tasandil aidati parendada riigiasutuste kaasamisvõimet ja vabaühenduste osalemisvõimet [konkreetsete protsesside ehk nn kaasamisprojektide raames](#). Nii on praeguseks eelnõude infosüsteemi juures võimalus tellida teavitus, on arendatud 25 huvikaitsega tegeleva vabaühenduse ja neis töötavate inimeste suutlikkust [arenguprogrammi „Huvikaitaselabor“](#) raames, toetatud kliimapolitiika põhialuste arengudokumendi kaasamisprotsessi ning koostatud ülevaade noorteühingute mõjust. Peale nende on töös põllumajanduse ja kalanduse valdkonna arengukava 2030 kaasamisprotsessi toetamine ning peagi algab programm, millega suurendada strateegilist partnerlust avalikus sektoris. Jätkusid kesksed koolitused, mis andsid võimaluse parandada alustadmisi ja oskusi kaasamise kohta. Neil koolitustel osalesid riigi- ja KOVide ametnikud 152 korral.

Riigiasutuste kaasamisvõimet aitab suurendada ka ministeeriumite kaasamiskoordinaatorite koostöövõrgustik. 2018. aastal käisid kaasamiskoordinaatorid koos neljal korral, et arendada enda oskusi ja jagada kaasamisalast kogemust. Peale selle otsiti võrgustikus lahendusi, kuidas kaasamist tõhustada. Suurt tähelepanu pöörati ka sellele, mismoodi tuvastada kaasamiskoordinaatori rolli tugevdamiseks vajalikud sammud ja tema tööd planeerida. Kaasamiskoordinaatorite võrgustiku kõrval on kogunenud ka strategiadokumentide koostajate võrgustik, kus muu hulgas jagatakse kogemusi ka huvirühmade kaasamise kohta.

Töö „Ühenduste rahastamise juhendmaterjali“ tutvustamise, levitamise ja järelevalvega selle kasutamise üle aga jätkub. Möödunud aastal ei olnud suurt edasiminekut, ent aruande koostamise ajaks 2019. aastal on tööga taas alustanud vabaühenduste rahastajate ümarlaud, kus

¹⁷ Kaasamist puudutavatel kesketel koolitustel osalenute üldine rahulolu moodulitega „Poliitika kujundamise ABC“ ja „Protsessi juhtimine ja kaasamine“.

¹⁸ Mõõdiku seiramiseks tehti 2016. aastal ühekordne uuring kohalikes omavalitsustes, mille käigus uuriti mitu protsenti kõikidest omavalitsustest juhendmaterjali kasutab. Uuring tehti maakondlike arenduskeskuste võrgustiku kaudu koostöös SA-ga Kodanikuühiskonna Sihtkapital.

¹⁹ Vabaühenduste Liidu liikmeküsitlus. Osakaal vastajatest, kes on täielikult või pigem rahul sellega, kuidas liikmed seni kaasa rääkida on saanud.

peamised rahastajad vahetavad parimaid praktikaid ning töötavad selle nimel, et juhend ajakohastada ja toetada selle järjest laiemat kasutamist ka KOVIDes. Nüüd, kui elu pärast haldusreformi hakkab stabiliseeruma, on võimalik järk-järgult hakata tegelema sellega, et KOVIDe rahastamiskorrad ja -tingimused vastaksid „Ühenduste rahastamise juhendmaterjali“ põhimõtetele.

Üksikasjalikult on väärt esiletoomist **kodanikuühenduste strateegilise koostöö toetamine**. Nimelt uuendas Siseministeerium 2018. aasta sügisel avalike konkursside tulemusena koostöölepinguid kolme kodanikuühiskonna strateegilise partneriga.

Aastatel 2019–2020 jätkavad senised partnerid ja järgmistes valdkondades:

1. Vabaühenduste Liit – vabaühenduste tegutsemissuutlikkuse parendamine;
2. Sotsiaalsete Ettevõtete Võrgustik – sotsiaalne innovatsioon, sotsiaalse ettevõtluse ja avalike teenuste osutamine;
3. Eesti Külaliikumine Kodukant – vabatahtlik tegevus.

Meede 1.3. „KODANIKUHARIDUS“: Osalemist toetavate hoiakute kujundamine koostöös kodanikuühendustega

Mõõdik	Algtase	2018	2020
Organiseeritud osalusvõimaluste arv (noortevolikogud ja muud noorte osaluskogud) ²⁰	38% (2012)	54% ▲ koos aktiiv- gruppidega 75%	89% ²¹
Kodanikuhariduslike kodanikuühenduste võrgustikku kuuluvate kodanikuühenduste rahulolu võrgustiku tegevusega	6,9 (2015)	Mõõdik pole asjakohane, sest võrgustik ei käi enam koos	

Osalemist toetavate hoiakute kujundamisse on andnud suure panuse Haridus- ja Teadusministeerium ning Eesti Noorteühenduste Liit. Nii on 2019. a jaanuari alguse seisuga Eestis 6 maakondlikku noortekogu, 37 noortevolikogu ja 22 aktiivgruppi (noortevolikogu algatusgruppid, mis pole veel põhikirja kinnitamiseni jõudnud ega pole ametlikud noortevolikogud). Osaluskogudes saavad noored harjutada aktiivseks elanikuks olemist ja kaasa rääkida neid endid mõjutavate tulevikusuundumuste kohta.

Haridus- ja Teadusministeerium on toetanud riiklike õppekavade rakendumist Raplamaal, Harjumaal, Läänemaal ja Pärnumaal, soodustades üldhariduskoolide koostööd kogukonnaga. Eesmärgiks on toetada muutunud õpikäsituse rakendamist läbi aktiiv- ja uurimusõppe, võimestada koole ja kogukonda koostööle ja kaasata õpilasi.

Samuti on Haridus- ja Teadusministeerium noortevaldkonnas toetanud [kogukonnapraktikat](#) ehk kogemusõpet, mille käigus lähevad õpilased vabaühenduste lühipraktikale. Õpilane saab

²⁰ Mõõdavad Eesti Noorsootöö keskus ja Haridus- ja Teadusministeerium. Eesti Noorsootöö Keskuse kodulehel on andmed kõigi noorte osaluskogude ja nendes osalevate noorte kohta. Täpne info asub aadressil <http://www.noorteseire.ee/indicators/239#> (19.03.2019).

²¹ Mõõdetakse osalusvõimaluste arvu ja arvutatakse nende osatähtsus omavalitsuste koguarvust.

praktilise õpikogemuse, kool saab sisukama ja sisulisema õppekava ja vabaühendusel tekib kontakt kohalike noorte ja tõenäoliste tuleviku tegijatega. Kogukonnapraktikat viib ellu Vabaühenduste Liit ning see toimub 2018. a lõpu seisuga 39 koolis ja enam kui 150 vabaühenduses üle kogu Eesti. Programmis osalenud õpetajate, juhendajate ja õpilaste tagasisideküsitluste vastustele tuginedes on kogukonnapraktika programm väga väärtuslik, et laiendada noorte silmaringi, arendada sotsiaalseid oskusi, anda neile praktilise töö kogemus ja innustada kogukonnaelus aktiivselt kaasa lööma.

Oma roll osalemist toetavate hoiakute kujundamisel on ka Kultuuriministeeriumil, kes viis 2018. aastal ellu kommunikatsioonitegevusi, et muuta ühiskonna väärtused avatumaks. Nii valmis Integratsiooni Sihtasutuse uus koduleht ning töötati välja eesti keele maja teavituskampaaniad ja loovlahendused. 15.–16. novembrini toimus Tallinnas rahvusvaheline lõimumiskonverents, mille peateema oli „Minu kodu, meie kodu: mis meid ühendab mitmekultuurilises ühiskonnas?“. Sellel osales ligi 230 osalejat ja veebi vahendusel üle 3500 vaataja.

Kultuuriministeerium aga on toetanud kodanikuühenduste ja elanike osalemist ühiskonna protsessides. Nimelt moodustati koostöötegevuste kontaktvõrgustik ning korraldati noorte ja täiskasvanute mitmesuguseid ühistegevusi, nagu näiteks avatud arutelud, mälumängud ja seminarid nii eesti kui ka vene keelt kõnelevatele noortele. Sellistes tegevustes osales 2500 inimest.

Haridus- ja Teadusministeeriumis on käimas protsess riiklike õppekavade ajakohastamiseks. Kodanikupädevus on üks kaheksast üldpädevusest, mida kujundatakse kõigis õppeainetes, aga eriti oluline on see sotsiaalainete õppimisel. Selle raames võeti Haridus- ja Teadusministeeriumis vastu ka otsus, et Eesti osaleb rahvusvahelises kodanikuhariduse uuringus „IEA International Civic and Citizenship Education Study“ (ICCS), et jälgida 14-15aastaste õpilaste osalusdemokraatlike hoiakute ja oskuste muutumist. Lisaks jätkab Haridus- ja Teadusministeerium Balti Akadeemia kaudu kodanikuhariduse arendamist, kus 2019. aasta lõpus valmib koostöös GENE (Global Education Network Europe) rahvusvahelise organisatsiooniga maailmahariduse raport Eesti kohta, milles ühe osana on uuritakse ka GCED (Global Citizenship Education) olukorda formaalhariduses.

ALAEESMÄRK 2. „KODANIKUÜHENDUSTE MÕJU ÜHISKONDLIKE PROBLEEMIDE ENNETAMISELE JA LAHENDAMISELE NING INIMESTE HEAOLU PARANDAMISELE ON KASVANUD SOTSIAALSE INNOVATSIOONI, SOTSIAALSE ETTEVÕTLUSE JA AVALIKE TEENUSTE OSUTAMISEGA“

Alaeesmärgi meetmed jagunevad kolmeks:

- 1) teadlikkuse suurendamine sotsiaalse innovatsiooni ja sotsiaalse ettevõtluse võimalustest,
- 2) kodanikuühenduste suutlikkuse parendamine, et aidata kaasa ühiskondlike probleemide ennetamisele ja lahendamisele ning
- 3) eelnimetatuks vajaliku tegutsemiskeskonna arendamine.

Eesmärgi saavutamisele aitavad kaasa Siseministerium ja tema strateegiline partner Sotsiaalsete Ettevõtete Võrgustik ning Sotsiaalministerium.

Peamised tulemused kodanikuühenduste mõju kasvatamisel sotsiaalse innovatsiooni, sotsiaalse ettevõtluse ja avalike teenuste osutamise

1. Sotsiaalsete ettevõtete majandustulemused on paranenud. Sotsiaalsete ettevõtete valimi kogutulu on 2014. ja 2016. aasta võrdluses kasvanud 47% ja töötajate arv 23%.²²
2. Ühiskondlike algatuste inkubaator NULA on kolme hooajaga andnud hoo sisse üheksale uuenduslikule algatusele, mis lahendavad ühiskondlikke probleeme (vt lk 16).
3. Algas töö KOVide ja vabaühendustega, et arendada avalike teenuste osutamist.

Meede 2.1. „TEADLIKKUS“: Sotsiaalse innovatsiooni ja sotsiaalse ettevõtluse terminite täpsustamine ning nendega seotud (koostöö)võimalustest teavitamine

Mõõdik	Algtase	2018	2020
Sotsiaalse innovatsiooni võrgustikku kuulujate rahulolu võrgustiku tegevusega ²³	70%	Mõõdikut ei seiratud	80%
Sotsiaalse ettevõtluse võrgustikku kuulujate rahulolu võrgustiku tegevusega ²⁴	80%	Mõõdikut ei seiratud	90%

Selleks, et edendada teadlikkust sotsiaalsest innovatsioonist ja sotsiaalsest ettevõtlusest, on Siseministerium valinud konkursiga partneriks Sotsiaalsete Ettevõtete Võrgustiku (SEV), kes jätkab tööd strateegilise partnerina ka perioodil 2019–2020.

Nii on Eesti sotsiaalsete ettevõtete huvid esindatud riigisisel ja rahvusvahelisel tasandil ning Eesti saab osa rahvusvahelistest kogemustest.

Sotsiaalse innovatsiooni ja sotsiaalse ettevõtluse terminite defineerimine ja täpsustamine jätkus 2018. aastal Justiitsministeriumi eestvedamisel toimivas ühinguõiguse revisjoni

²² Andmed põhinevad kindlal valimil. 2016. a valimisse kuulus 121 organisatsiooni.

²³ Seiratakse Sotsiaalsete Ettevõtete Võrgustiku loodud võrgustikku kuuluvate organisatsioonide tagasisideküsitluse abil.

²⁴ Seiratakse Sotsiaalsete Ettevõtete Võrgustiku loodud võrgustikku kuuluvate organisatsioonide tagasisideküsitluse abil.

käigus. Selle tulemusena ühtlustatakse ja lihtsustatakse 2020. aastaks vabaihendusi ja sotsiaalseid ettevõtjaid puudutavaid õigusakte ning soodustatakse nende tegutsemiskeskonda.

Selleks, et tõsta eri sihtrühmade arusaama sotsiaalsest innovatsioonist ja sotsiaalsest ettevõtlusest, algas 2018. aastal strateegiline kommunikatsioonikoostöö KÜSKi, Sotsiaalsete Ettevõtete Võrgustiku ning maakondlike arenduskeskuste MTÜ konsultantidega, mis jätkub ka 2019. aastal. Selle raames on igas maakonnas kindlaks tehtud silmapaistvamad näited sotsiaalsetest ettevõtetest ning [koostatud ajakirja Hea Kodanik ülevaade sotsiaalse ettevõtluse olukorrast Eestis](#). Novembri lõpus ja detsembri alguses toimunud kodanikuühiskonda tutvustaval Ühisnädalal toimus mitmes maakonnas hulganisti sündmusi sotsiaalse ettevõtluse teemal, et tõsta esile kohalikke sotsiaalseid ettevõtjaid.

Sotsiaalse innovatsiooni arengule andis hoogu 2018. aasta kevadel alguse saanud [koosloome arenguprogramm](#), kus neljapäevase programmi jooksul viidi kokku seitse paari KOV-e ja vabaihendusi, et aidata neil koosloome meetodil luua uusi teenuste kontseptsioone, mida seejärel ka pakkuma hakata. Näiteks, MTÜ Lilleoru hakkas koos Rae vallavalitsusega looma eraüldhariduskooli, milles õpitegevuse kõrval õpetatakse lapsele, kuidas arendada tähelepanu, ja keskendumisvõimet, tulla toime emotsioonidega ja kasvada iseseisvaks inimeseks. 2018. a lõpu seisuga on kooliteed alustanud esimene lend ja tihe koostöö vallaga jätkub.

Kommunikatsiooni mõttes on tähtis [maailmamuutjate registri veebileht](#), mida 2018. aastal uuendati nii sisult kui ka vormilt. Maailmamuutjate registrist saab keskkond, kus esitleda infot ühiskondliku eesmärgiga organisatsioonide eesmärkide, tegevuste ja tulemuste kohta. Teisisõnu on see tööriist, mis aitab vabaihendustel oma mõjust selgemalt rääkida.

Koostöös SEB Eestiga jätkus 2018. aastal partnerlus äriideede konkursi Ajujaht raames, kus antakse välja sotsiaalse ettevõtluse eriauhind. Möödunud aastal oli sotsiaalne ettevõtlus sellel konkursil populaarsuselt teine kategooria, jäädes alla vaid info- ja kommunikatsioonitehnoloogia valdkonna ideedele. See näitab, et võimalus tegeleda sotsiaalse ettevõtlusega kogub Eestis üha enam populaarsust ja noored ettevõtjad on sellisest võimalusest teadlikud.

Tähelepanu jagus ka noortele. Sotsiaalsete Ettevõtete Võrgustik viis Briti Nõukogu rahastusel eesti ja vene keelt kõnelevad noored osalema gümnaasiuminoorte mõeldud programmi [Changemakers Academy](#), mille käigus gümnaasiuminoorte segatiimid võistlevad turunduslahenduste loomisel. Viimasel hooajal osales põhiprogrammis 60 noort, kandideerijaid oli kolm korda rohkem. Programmi raames loodi rahaliselt mõõdetavat väärtust üheskoos 86 000 euro ulatuses.

Meede 2.2. „VÕIMEKUS“. Kodanikuühenduste tegevusvõimekuse ja jätkusuutlikkuse parandamine

Mõõdik	Algtase	2018	2020
Kodanikuühenduste teadlikkus ja rahulolu strateegilise partneri tegevusega ²⁵	puudub	3,84 = (2017)	püsib
Kodanikuühenduste viimase aasta jooksul teenitud omatulu kasv ²⁶	5% (2014)	9% ▲ (2017)	suureneb

2018. aasta kõige erakordsem tulemus on SEVi, Tallinna Ülikooli ja Statistikaameti koostöös tehtud analüüs sotsiaalsete ettevõtete majandustulemustest. Analüüsi järgi on sotsiaalsete ettevõtete valimi kogutulu kasvanud 47%, sh ettevõtlustulu 57% ja töötajate arv 23%. Nii on 2016. a lõpu seisuga valimisse kuuluvate sotsiaalsete ettevõtjate kogutulu 52,4 mln eurot, sh ettevõtlustulu 37,7 mln eurot, ja töötajaid 1603²⁷. Seega on sotsiaalsetel ettevõtetel Eesti majanduses üha suurem roll.

Vabäühenduste ja sotsiaalsete ettevõtete arendamiseks jätkus SEVi eestvedamisel arenguprogramm, et toetada kolme valdkonna sotsiaalsete ettevõtete ja omatulu teenivate vabäühenduste turundus- ja müügitgevust. Programmist ajendatuna ilmus [käsiraamat „Kuidas saada ärihundi? Aktiivse turunduse ja müügi nipid“](#), mis on seni ainus juhend sotsiaalsetele ettevõtetele ja omatulu teenimisele mõtleivatele vabäühendustele.

Vabäühenduste ja avaliku sektori valdkonnas tegid tihedat koostööd SEV ja sellest välja kasvanud Sotsiaalse Innovatsiooni Labori (Si-Lab). Olulisim tegevus – Rahandusministeeriumi hangitud projekt avalike teenuste osutamine KOVide ja kodanikuühenduste koostöös – seisab ees 2019. aastal. Selle eesmärk on koolitada ligi 100 inimest ning nõustada umbes kümne teenuse väljatöötamist ja delegeerimist.

Lõpule viidi sotsiaalse ettevõtluse koosloome arenguprogramm, mille teine hooaeg algab 2019. aastal. Programmi raames aidati Tallinna noortekeskustel kujundada noortetöö teenuseid, vabäühendustel luua teenuseid ning oldi toeks ka kultuuriasutustele, et kaasata kolmandate riikide kodanikke.

Sotsiaalse innovatsiooni edendamiseks tegid SEV ja Si-Lab tihedat koostööd, mille käigus mitut tegevust kaasrahastas SEV. Näiteks korraldati sotsiaalse innovatsiooni ja koosloome teemal ligi 9 koolitust 30 ametnikule, 3 koolitust vabäühendustele, 2 Tallinna linna töötajatele ning teistele organisatsioonidele. Samuti jätkab kooskäimist sotsiaalse innovatsiooni võrgustik, mille eesmärk on parendada teadlikkust sotsiaalse innovatsiooni kohta ja levitada uuenduslikke praktikaid.

²⁵ Siseministeeriumi partnerite rahulolu uuring.

²⁶ MTÜ-de ja SA-de (v.a erakonnad, garaaži- jm ühistud ning avalikku sektorisse kuuluvad või selle valitseva mõju all olevad organisatsioonid) majandusaasta aruanderida „Tulu ettevõtlusest“. Muutus võrreldes eelmise aastaga protsentides.

²⁷ Andmed põhinevad kindlal valimil. 2016. a valimisse kuulus 121 organisatsiooni.

Sotsiaalse innovatsiooni arengusse annab panuse ka KÜSKi ja Heateo Sihtasutuse koostöös korraldatav ja 2018. aastal kolmandat hooaega alustanud [nupukate lahenduste ehk NULA inkubaator](#), mis on mõeldud ühiskondlike algatuste väljatöötamiseks või nende rakendamiseks. 2018. aastal esitati inkubaatorisse 79 ideed, kuidas lahendada mõnda Eesti ühiskonna olulist probleemi keskkonna, hariduse, vaimse tervise jpt teemadel. Inkubaatorisse pääses 7, kellest 3 – Spark Markerlab, Seniorship ning Tugitakso – said KÜSKi nõukogult 25 000 eurot starditoetust.

NULA kahest lõppenud hooajast on hoo sisse saanud kuus suurepärase ühiskondlikku algatust, kes toimetavad edasi iseseisvalt. Need on järgmised:

1. MTÜ Topsiring aitab ühiskonnas vähendada harjumust kasutada ühekordset plasttaarat. Nii on 2018. a keskpäiga seisuga jäänud kasutamata u 200 000 topsi ja see arv kasvab;
2. Kalamaja Avatud Kool katsetab kogukonnaõpet kolmes Eesti koolis ning valmistab ette materjale kogukonnaprojektide süsteemseks elluviimiseks ja nende mõju hindamiseks;
3. MTÜ Vaikuseminutit, kes pakub praktilisi harjutusi õpetajatele, et kujundada laste enesejuhtimise oskusi. Statistika järgi on see algatus 2018. a keskpäigaks jõudnud igasse neljandasse kooli;
4. MTÜ Käpp ja Käsi viib kokku varjupaigakoerad ja kinnipeetavad. Nii aidatakse kinnipeetaval kergemini ühiskonda tagasi lõimuda ja suurendada tõenäosust, et varjupaigakoer leiab uue kodu. 2018. a toimus kolm treeningprogrammi kogumahu 171 tundi, kus osales 9 koera ja 14 kinnipeetavat;
5. MTÜ ASÕP loob koolijuhtidele infosüsteemi asendusopetaja.ee, et üle Eesti oleks mugav ja lihtne leida asendusõpetaja. Mullu liitus programmiga 17 koolist 226 asendusõpetajat, kes andsid 1324 asendustundi. Programmi kaudu on leitud asendusõpetaja üheksal juhul kümnest;
6. MTÜ Alustavat Õpetajat Toetav Kool toetab alustavate õpetajate õppimist ja kogemuste jagamist ning pakub alustavaid õpetajaid toetavaid juhendamise-, konsultatsiooni- ja muid teenuseid nii õpetajatele kui ka direktoritele. Programmiga on liitunud 68 kooli, supervisioonikohtumistel osalenud 58 õpetajat 29 koolist ning juhendatud on 11 õpetajat.

Et innustada Eesti vabaihendusi osalema rahvusvahelises koostöös, pakub KÜSK mitut toetusvõimalust. Üks neist on [Euroopa Liidu rahvusvahelise koostöö toetusprogramm „Kodanike Euroopa 2014–2020“](#), kus KÜSKi kui kontaktpunkti põhiülesanne on vahendada programmiga seonduvat infot võimalike taotlejate, osalejate ja laiemalt kasusaajate seas, et suurendada Eesti taotlejate aktiivsust ning tulemuslikkust osaleda üle-euroopalises koostöös. Selleks korraldatakse rahvusvahelise koostöö hommikuid koos programmidega Loov Euroopa ja Erasmus+: Euroopa Noored ning veebiseminare ja kontaktseminare teiste riikide kontaktpunktidega, et soodustada rahvusvahelist koostööd ja aidata koostööpartnereid leida. Aasta jooksul osales mitmesugustes tegevustes u 300 inimest. Kuigi esitatud taotluste maht 2017. aastaga võrreldes kasvas, ei saanud Eesti organisatsioonide taotlused toetust. See-eest osalesid Eesti organisatsioonid aktiivselt partnerprojektides, partneritena osales 15 organisatsiooni. Projektide kogumaht ulatus 1,7 mln euron.

Teine KÜSKi pakutav toetusvõimalus on [KÜSKi reisitoetuste konkurss](#), kust 2018. aastal toetati 28 eksperdi osalemist rahvusvahelistel kodanikuühiskonna sündmustel ja 8 välis-eksperdi osalemist Eestis toimunud üritustel teadmiste jagamiseks. Nii näiteks sai MTÜ Eesti Päästeliidu esindaja võimaluse osaleda Pariisis International Association of Fire and Rescue

Services (CTIF) korraldatud vabatahtlike tuletõrjeteenuse komisjoni töös. Vabaühendustele antud reisisoetused suurendavad otse või kaude Eesti kodanikuühiskonna tuntust kogemuste ja teadmiste jagamise kaudu teiste riikidega. Peale nende toetuste pakutakse [välisprojektide omafinantseeringu toetust](#) välisfondist toetust saanud vabaühendustele.

Valdkond, kus 2018. aastal käegakatsutavaid edusamme ei olnud, on toetuste väljatöötamine ja pakkumine vabaühendustele avalike teenuste väljatöötamiseks või arendamiseks. Nii ei ole saanud teoks sotsiaalsetele ettevõtetele mõeldud toetuskeem, riskikapitali kaasamine ega finantsinstrumentide juurutamine. Nende teemadega jätkatakse aastatel 2019–2020.

Meede 2.3. „TEGEVUSKESKKOND“: Administratiivse keskkonna edendamine ja strateegilise toe pakkumine

Mõõdik	Algtase	2018	2020
KOV-i ametnike rahulolu (on väga või pigem rahul) avalikke teenuseid osutavate kodanikuühenduste organisatsioonilise võimekusega ²⁸	61% (2014)	Mõõdikut ei seiratud	suureneb

Vabaühenduste ja avaliku sektori valdkonnas hakati Sotsiaalsete Ettevõtete Võrgustiku ja Si-Labi eestvedamisel ning Rahandusministeeriumi toel edendada kohalike omavalitsuste ja vabaühenduste koostööd, millest oli juttu ka eespool. Siinkohal on tähtis, et 2019. a lõpuks valmib avalike teenuste delegeerimise juhend, mis aitab parandada teadlikkust nii delegeerimisest kui ka kvaliteedikriteeriumite rakendamisest.

Töö „[Ühenduste rahastamise juhendmaterjaliga](#)“ ei edenenud 2018. aastal plaanipäraselt. Vajadust tööga jätkata kinnitab veel avaldamata „Kodanikuühiskonna arengukava 2015–2020 mõjuanalüüsi“ tulemus, mille järgi on nelja aastaga vähenenud 50%-lt 39%-ni nende ühenduste osakaal, kes sellisest juhendist on kuulnud. 13%-ni on vähenenud nende osakaal, kes on juhendiga tutvunud (vähenemine samal ajavahemikul 2%). Kuigi vabaühendused ei ole juhendmaterjali otsene sihtrühm, näitab madal teadlikkus, et rahastajad ei ole vabaühendustega juhendi teemadest rääkinud ega pruugi juhendit rakendada.

Samas on aruande koostamise ajaks alustanud taas tööd **vabaühenduste rahastajate ümarlaud**, kus soovitakse 1) sõnastada ettepanekud antud toetuste mõju paremaks hindamiseks; 2) uurida võimalusi koondada riigi toetusvõimalused ühele platvormile; 3) hakata nüüdisajastama „Ühenduste rahastamise juhendmaterjali“ ja 4) sõnastada ettepanekud, kuidas korraldada vabaühenduste rahastamist KOVIDes.

Sotsiaalset ettevõtlust toetava õiguskeskkonda kujundatakse eespool mainitud ühinguõiguse revisjoni tegemise käigus. Seda tööd juhib Justiitsministeerium.

²⁸ Kavandatud avalike teenuste delegeerimise uuringut ei korraldatud. Mõõdikut plaanitakse seirata Rahandusministeeriumi hanke „Avalike teenuste osutamine KOVIDe ja kodanikuühenduste koostöös“ tulemuste põhjal 2019. a lõpus.

ALAEESMÄRK 3. „VÕIMEKAD KODANIKUÜHENDUSED, KELLEL ON PIISAVALT RESSURSSI ARENGUKS JA MÕJUSAKS TEGUTSEMISEKS“

Kolmanda alaeesmärgi all on tegevused, millega tagatakse võimekate kodanikuühenduste olemasolu ning vabauhenduste arenguks ja mõjusaks tegutsemiseks piisavalt tööjõudu ja raha. Nende tegevustega toetatakse arengukava kahe esimese eesmärgi saavutamist.

Kolmanda alaeesmärgi saavutamisse annavad panuse Siseministerium, KÜSK ning Siseministeriumi strateegilised partnerid Vabauhenduste Liit, Sotsiaalsete Ettevõtete Võrgustik ja Eesti Külaliikumine Kodukant.

Võimekate kodanikuühenduste arendamise põhitulemused

1. KÜSK on kümne tegutsemisaastaga tõestanud end vabauhenduste võimeka rahastajana.
2. Kliendid hindavad kõrgelt kogu Eestis tegutsevate vabauhenduste konsultantide tasuta nõustamisteenust.
3. Igas maakonnas arendatakse piirkondlike vabauhenduste juhte, arvestades seejuures regionaalsete eripäradega.

Meede 3.1. „VÕIMEKUS JA KESKKOND“: Kodanikuühenduste mõju ja arengut toetavate tugiteenuste ning arenguprogrammide tagamine

Mõõdik	Algtase	2018	2020
KÜSKist toetust saanud kodanikuühenduste rahulolu KÜSKi tööga (viiepalliskaalal) ²⁹	4,6 (2015)	4,6 = (2018)	Püsib
Osakaal MAKi MTÜ konsultandi klientidest, kes said nõustamisel oma küsimusele vastuse või probleemile lahenduse ³⁰	89% (2016)	97% ▲ (2018)	Suureneb
Rahulolu klienti nõustanud MAKi MTÜ konsultandi teenindusoskusega ³¹	87% (2016)	90% ▲ (2018)	Püsib
Kodanikuühenduste juhtide rahulolu arendusprogrammiga ³²	8 (2015)	-	Püsib

Vabauhenduste rahastamine riigieelarvest ei ole eesmärk omaette, vaid annab riigile ja kodanikuühendustele võimaluse teineteise rolle täiendada, s.o riik saab tänu vabauhendustele kiiremini oma seatud eesmärkide poole liikuda ja vabauhendus riigi toel oma eesmärgi ellu viia.

Üks oluline rahastaja on Siseministeriumi valitsemisalas tegutsev KÜSK, kes pakub rahalisi toetusi kodanikuühendustele, et suurendada nende tegutsemisvõimet ja tegeleda kodanikuühenduste arenguvajadustega.

²⁹ Toetuse saajate tagasiside aritmeetiline keskmine kõigi hinnatavate kriteeriumite kohta kokku.

³⁰ Osakaal klientidest, kes vastas küsimusele „jah, sain“.

³¹ Osakaal klientidest, kes vastas küsimusele „jään väga rahule“.

³² Mõõdiku aluseks olnud arenguprogramm jäi ühekordseks. Alates 2016. a korraldab KÜSK igal aastal maakonna vabauhenduste juhtide arenguprogramme, mille kohta ei ole universaalset rahulolumõõdikut seni välja töötatud.

2018. aastal korraldas KÜSK kaks taotlusvoorut. Esimene oli mõeldud vabaihendustes tegutsevate inimeste võimendamisele, teisega sooviti suurendada vabaihenduste majanduslikku elujõulisust. Peale selle pakkus KÜSK tuge, et lahendada ühiskondlikke probleeme (NULA inkubaator) ja soodustada rahvusvahelist koostööd (neist on pikemalt kirjutatud teise alaeasmärgi all). Märkimisväärne on, et KÜSKist toetuse saajad on sihtasutuse tööga juba aastaid väga rahul: viiepalliskaalal on rahulolunäitaja endiselt 4,6 palli.

KÜSK tähistas 2018. aastal oma kümnendat tegutsemisaastat. Selle aja vältel on KÜSK toetanud Eesti kodanikuühiskonda 14,9 mln euroga, rahastades 1551 projekti ja 772 organisatsiooni. Taotlusi on kümnel aastal aga esitatud üle kahe korra rohkem kui neid on toetatud.

Rahastusallikana on suur roll ka Rahandusministeeriumi elluviidaval [kohaliku omaalgatuse programmil](#), millega tugevdatakse kohalikku arengut ja kogukondade elujõulisust. Et tuua otsustamine taotlejatele lähemale, rakendavad seda programmi 2018. aastast, pärast maavalitsuste kaotamist, maakondlikud arendusorganisatsioonid, kes oskavad paremini arvestada kohaliku eluoluga. Kuigi taotlusi esitati 2018. aastal vähem kui 2017. aastal, on taotlejad endiselt aktiivsed. Möödunud aastal esitati 1093 taotlust, millest toetuse sai 701 kogusummas ligi 1,1 mln eurot. Toetuse saajaid oli seejuures 530. Aasta varem esitati 1216 taotlust, toetatud projekte oli 739 ja toetuse saajaid 598 (vt tabel 2).

Tabel 2. Taotlused ja toetused kohaliku omaalgatuse programmist

	Taotlused		Toetuse saajaid
	Esitatud	Toetatud	
2018. aastal	1093	701	530
2017. aastal	1216	739	598

Lisaks pakkus KÜSK tuge kodanikuühiskonda ja kodanikuühendusi arendavate tugitegevuste ning kodanikuühiskonda toetavate suursündmuste korraldamiseks, kust toetati 2018. aastal olulisi kodanikuühiskonna sündmusi, nagu arvamusefestival, talgupäev „Teeme Ära“, üleriigiline vabatahtlike tunnustussündmus ning maakondlikud kodanikuühiskonna tänuüritused jpm, aga ka näiteks [vabaihenduste digioskusi parandavaid veebiseminare](#).

Seda, et tunnustamine on vajalik ja oluline, näitab riigi toel korraldatavate kodanikuühiskonna või -ühenduste tunnustamissündmuste mitmekesisus. Peale [üleriigilise vabatahtlike tunnustussündmuse](#), kus mullu pärjati 15 vabatahtlikku, 5 kaasajat ja 2 ettevõtet, tõsteti tegijaid usinalt esile ka maakondades. 26. novembrist 2. detsembrini aset leidnud [Ühisnädala](#) raames tunnustati 542 kandidaadi seast eri kategooriates 141 inimest või organisatsiooni.

Tunnustussündmusi täiendab Vabaihenduste Liidu korraldatav [aasta tegijate konkurs](#), kus 2018. aasta vabaihenduseks valiti Lootuse Küla, kes abistab sotsiaalselt vähekaitsitud ja omadega pahuksisse sattunud mehi ja naisi. Samal sündmusel tunnustatakse ka missiooniinimesi, tegusid ja algatusi, innustajaid ning avaliku võimu esindajaid. Parimale vabaihendusele annab 5000 euro suuruse stipendiumi KÜSK.

Tugiteenusena on ka edaspidi tähtis Eesti kodanikuühendustele ja aktiivsetele elanikele pakutav tasuta nõustamisteenus, mida Siseministeeriumi tellimusel koordineerib KÜSK ja osutavad maakondlikud arenduskeskused. 2018. a lõpu seisuga töötab 18 konsultanti, neist kaks nõustavad vene keeles. Nõu antakse organisatsiooni kogu arengutsükli kohta ja peale selle keskendutakse ka kodanikuühenduste tegutsemiseks soodsa keskkonna loomisele. Teenuse järele on endiselt suur nõudlus, kuigi nõustamiste hulk aastas on pisut vähenenud (2018, –5% võrreldes 2017. aastaga), samas pole unikaalsete klientide arv perioodil 2016–2018 muutunud. Enim sooviti 2018. aastal nõustamist projektide koostamise teemal (43%) ning kõige levinum on nõustamine e-kirja või telefoni teel (66% nõustamisi). Iga viies nõustamine anti vene keeles ja ingliskeelset nõu pakuti alates 2018. a oktoobrist kuuel korral.

35–40% vastamise määrani ulatunud klienditagasiside küsitluste andmetel on rahulolu nii konsultantide kui ka teenusega väga suur – nõustamisel oma küsimusele vastuse või probleemile lahenduse 97% vastajaid. See on protsendi võrra rohkemgi kui 2017. aastal. 90% vastajaid, jäid konsultandi teenindusoskusega väga rahule. Neid tulemusi kinnitab veel avaldamata ankeetküsitlus, mis tehti „Kodanikuühiskonna arengukava 2015–2020“ mõjuanalüüsi raames. Küsitlusest selgus, et 92% kliente, kes kasutas maakondlike arenduskeskuste MTÜde konsultantide nõustamist, hindas saadud abi kasulikuks.

Peale nõustamisteenuse tellib KÜSK maakondlikelt arenduskeskustelt maakonna vabaaühenduste juhtide arendamist ehk maakondlikke arenguprogramme. Arendustegevuste eesmärk on suurendada maakonna piires või -ülevalt tegutsevate vabaaühenduste juhtide suutlikkust organisatsiooni eesmärkide saavutamisel nii üksikute koolituste, koolitusprogrammide, õppereiside kui ka ümarlaudade formaadis. Vabaaühenduste arendustegevusi viidi ellu u 600 akadeemilise tunni ulatuses. Osaluskordi oli 849.

Kuna üha enam inimesi leiab oma info internetist, on tugiteenusena tähtis roll ka kahel riigi toel hallataval veebiportaalil.

Esiteks, veebipõhine nõustamisportaal MAKIS aadressil www.makis.ee, kust saab vastused kõigile vabaaühenduste juhtimisega seotud küsimustele. Selle külastajate arv on 2017. aastaga võrreldes keskmiselt 69% kasvanud ja ulatub 1125 külastuseni kuus. Nii veebiportaali vaatamiste kui ka külastuste arv on suurenenud (vastavalt 49% ja 59% võrra), ulatudes 1560 külastuseni kuus. Kõige populaarsemad teemad, mille vastu veebis huvi tuntakse, on mittetulundusühingu asutamine (nii eesti kui ka vene keeles), mittetulundusühingu lõpetamine ning juhatuse töö ja üldkoosolekuga seonduv. Alates 2018. aastast on MAKISE põhilised materjalid kättesaadavad ka inglisis- ja venekeelsena.

Teiseks ja eelmisele täienduseks kasutatakse aktiivselt ka Vabaaühenduste Liidu portaali Hea Kodanik aadressil www.heakodanik.ee, millel on ühes kuus keskmiselt 5000 unikaalset külastajat ja 7300 külastust. Külastajate arv on aastaga suurenenud umbes 11% ja külastuste arv 8%. Portaalil jagatakse algupäraseid artikleid ja uudiseid kodanikuühiskonna teemal. Kõige populaarsemad uudised olid seaduste ja rahastamist puudutava kohta.

Meede 3.2. „VABATAHTLIK TEGEVUS“: Vabatahtlike kaasatuse parandamine

Mõõdik	Algtase	2018	2020
Regulaarsete vabatahtlike osakaal vabatahtlikus tegevuses osalenutest ³³	34% (2013)	25% ▼ (2018)	Suureneb
Püsivabatahtlike kaasamise kogemusega MTÜ-de osakaal vabatahtlikke kaasavatest MTÜ-dest ³⁴	78% (2014)	70% ▼ (2018)	Püsib

Vabatahtlikku tegevust puudutavad meetme mõõdikud näitavad küll algselt seatuga langustrendi, ent samal ajal on viimase viie aastaga vabatahtlike osakaal Eesti kasvanud 31%-lt 49%-ni. Tulemusi aitab selgitada järelendus, et iga vabatahtlik panustab varasemast rohkematesse valdkondadesse, sest kolmes või enam valdkonnas tegutsejate osakaal on viie aastaga kasvanud 11% võrra 47%-ni vabatahtlikest.

Samuti viitab see näitaja ka teistes riikides märgatud nn mikrovabatahtlikkuse suundumusele, mille tõttu väheneb regulaarsete vabatahtlike osakaal ja kasvab ühekordselt panustajate osakaal. Püsi- ja regulaarsed vabatahtlikud on aga oluline ressurss vabaühendustele, seega tuleb järgnevatel aastatel langustrendidega tegeleda. Samuti sellega, et organisatsioonide vajadused ja valmisolek vabatahtlikke kaasata vastaks elanike ootustele ja võimalustele.

Vabatahtliku tegevuse võimaluse tutvustamiseks ning abimaterjalina vabatahtlike kaasajatele on loodud portaal Vabatahtlike Värav aadressil www.vabatahtlikud.ee. 2018. aastal külastas portaali u 4000 inimest kuus, mis on 14% prognoositust suurem ning näitab, et teema vastu on huvi. 2019. aasta 1. märtsil kuulutas Siseministeerium välja projektikonkursi, mille võitja hakkab toetama uussisserändajate osalemist vabatahtlikus tegevuses. Muu hulgas on sama projekti üks osa tutvustada vabatahtlikuna tegutsemise võimalusi vene ja inglise keeles. Seega peaks 2019. aasta lõpuks info vabatahtlikuna tegutsemise kohta olema peale eesti keele kättesaadav teisteski keeltes. Oodatavasti toob see lehele www.vabatahtlikud.ee veel rohkem külastajaid ja neid, kes soovivad olla vabatahtlikud.

Esimest korda toimus 2018. aasta lõpus Eesti Külaliikumise Kodukant ja vabatahtliku tegevuse võrgustiku eestvedamisel [nelja nädala pikkune sotsiaalmeediakampaania „Aga mina olen vabatahtlik“](#), mida nägi keskmiselt 26 000 inimest nädalas.

Vabatahtliku tegevuse puhul on tähtis ka koguduste panus, kus on samuti märgatud vabatahtlike arvu kasvu. Vabatahtlikuna tegutsevad lisaks koguduste liikmetele ka paljud vaimulikud ning juhatuse või nõukogu liikmed. Samuti on Eesti Evangeelne Luterlik Kirik (EELK) Töötukassa lepingupartner vabatahtliku töö korraldamisel. Aastatel 2014–2016 on vabatahtlike arv EELK-s tõusnud umbes 6% võrra, kinnitades laiemat trendi – inimestes kahaneb stabiilne kuulumisvajadus, kuid kasvab aktiivse osalemise vajadus.

Vabaühenduste suutlikkust kaasata vabatahtlikke on aidanud suurendada vabatahtliku sõbra märgise programm, mille raames toetati 2018. aastal kaheksat organisatsiooni.

³³ „Vabatahtlikus tegevuses osalemise uuring 2018“.

³⁴ Sama.

Programm sisaldas kohtumisi, koolitusi ja teavitustööd ning perioodil 2015–2018 nõustati 45 organisatsiooni, kes pälvisid ka vabatahtliku sõbra märgise. Samuti korraldab Eesti Külaliikumine Kodukant koolitusi vabatahtlike kaasajatele.

Oluline on teha võrgustikutööd nii riiklikul kui ka üleriigilisel tasandil. Selleks on Eesti Külaliikumine Kodukant vabatahtlike kaasavate organisatsioonide võrgustiku eestvedaja ja osaleb rahvusvahelises European Volunteer Centre (CEV) tegevuses, mis võimaldab tekkinud ideede kohta koguda tagasisidet ka mujalt riikidest.

Muudatusi õiguskeskkonnas vabatahtliku tegevuse valdkonnas 2018. aastal polnud. „Kodanikuühiskonna programmi 2021–2030“ koostamisel on arutluse all olnud vabatahtlike võimaliku kindlustamise teema, ent tõenäoliselt ei takista seda õiguskeskkond ja selles vallas teeb Siseministerium koos Eesti Külaliikumisega Kodukant tööd eraldi edasi.

Meede 3.3. „RESSURSID“: Kodanikuühenduste suutlikkuse parandamine, koguda mõjusaks tööks vajalikke ressursse

Mõõdik	Algtase	2018	2020
Kodanikuühenduste osakaal, kes on saanud viimase aasta jooksul toetust riigieelarvest ³⁵	13,4% (2012)	17,3% ▲ (2016)	Püsib
Kodanikuühenduste osakaal tulumaksusoodustustega ühenduste nimekirja kuuluvatest kodanikuühendustest, kellele on aasta jooksul tehtud annetusi	57% (2013)	56% = (2017)	Suureneb

Kuigi annetuste maht on viimastel aastatel järjepidevalt suurenenud, on ka edaspidi vajalik jätkata tööd annetuste kogujate suutlikkuse suurendamise ja annetuskultuuri kujundamisega. Annetuste kogumaht on küll suurenenud, ent aastaid on püsinud samal tasemel nende kodanikuühenduste osakaal, kellele on aasta jooksul tehtud annetusi.

Annetuste kogujatega tegeleb Vabaiühenduste Liit, kelle eestvedamisel koguneb annetuste kogujate võrgustik, et omavahel jagada parimaid praktikaid nii Eestist kui ka välismaalt. Nii on võrgustikku kuulujatele tagatud nõustamine ja tugi. Võrgustik jätkab tööd 2019. aastal.

Õiguskeskkonnas suuri muutatusi 2018. aastal ei toimunud, kuigi jõustus tulumaksuseaduse muudatus, millega saavad annetusi koguvad vabaiühendused kiirema ligipääsu maksusoodustustele. Nimelt hakkab Maksu- ja Tolliamet uuendama tulumaksusoodustusega ühenduste üks kord kuus. Seni tehti seda kaks korda aastas. Samuti lisandub 2020. aastast maksumaksjatele võimalus enammakstud tulumaks annetada mõnele vabaiühendusele. Töö jätkub aga teiste teemadega, näiteks on endiselt probleemiks madal maksuvabastuse piirmäär annetustele.

³⁵ Vabaiühendustele riigieelarvest tehtud väljamaksed, vt vabaiühenduste avalikku rahastamist analüüsivad veebikeskkonda aadressil <http://mtyraha.heakodanik.ee>.

3. ARENGUKAVA MAKSUMUS 2018. AASTAL

Arengukava tegevuste elluviimiseks nähti 2018. aastal Siseministeriumi eelarvest ette 1,8 mln eurot. Arengukava rakendusplaani tegevuse maksumus on esitatud tabelis 3.

Riigi strateegiliste planeerimise põhimõtete kohaselt kajastatakse rakendusplaanis üksnes kodanikuühiskonna arendamise valdkonnale kavandatud raha. Teised tegevused, mille maksumus on plaanitud valdkondlikes või valitsemisalade arengukavades, on rakendusplaanis märgitud nulleelarvega koos viitega arengukavale. Samuti on nulleelarvega märgitud rakendusplaanis need tegevused, mida ei plaanitud 2018. aastal ellu viia või mille elluviimisega ei kaasnenud kulusid.

Tabel 3. Arengukava elluviimiseks 2018. a Siseministeriumi kaudu tehtud tegevuste maksumus

Alaeesmärgid	Plaanitud (€)	Tegelik 2018 (€)
Alaeesmärk 1: Kodanikuühenduste poliitika kujundamises osalemine on ühiskonnas loomulik ja väärtustatud	13 650	13 650
Alaeesmärk 2: Kodanikuühenduste mõju ühiskondlike probleemide ennetamisele ja lahendamisele ning inimeste heaolu parandamisele on kasvanud sotsiaalse innovatsiooni, sotsiaalse ettevõtluse ja avalike teenuste osutamisega	178 441	178 441
Alaeesmärk 3: Võimekad kodanikuühendused, kellel on piisavad ressursid arenguks ja mõjusaks tegutsemiseks	1 614 809	1 614 809
Rakendusplaani eelarve kokku	1 806 900	1 806 900